

Filológia és lelkiismeret

A hátrahagyott Illyés Gyula

„Szinte kábulatban feküdt, beszélgetni sem tudtunk, de azért a vállunkat egymáshoz támasztottuk, és kezünket – ujjainkat így is összekulcsoltuk.”

„»A bűneimre gondolok, a vétkeimre« – mondja.

– Sorold el nekem, és én fölmentelek. Egyet mondj.

»Nagy Lajoséknál nagyon rossz állapotban voltam lelkileg. Szerelmes voltam magába (*tréfából szoktunk magázódni*), és nem tudtam, mi lesz. Indulatból bevágtam az ablakot, betörtem.«”

„...kérdésemre, mi baj van?, azt feleli: »a halál«.”¹

Az ártatlanság visszanyerése

„Azok az írók, akik olyan nagyok, hogy már nem is vitakoznak fölöttük, nyugodtak lehetnek, hogy elfelejtették őket.” Egy, a 2000-es évek közepén született Illyés-tanulmányomat zártam ezzel a Németh László-idézettel. A figyelmeztetés derűs szigorát ma is megszívlelendőnek tartom. Ennek jegyében, ugyanakkor sokszoros óvatossággal fordulok most Illyés Gyula költészete felé.

Eddigi írásaiban jobbára a nyugatos és – még inkább – az újhordas költészeti irány alkotóival, az elvont tárgyiaság líranyelvi változataival foglalkoztam. Figyelmemet Babits, Pilinszky, Nemes Nagy, Rába György, Gergely Ágnes, Székely Magda, Báthori Csaba poétikai kultúrája iskolázta. Ennyiben valamelyest fölkészületlen s csaknem avatatlan a pillantás, amelyet az illyési életműre vethetek. De hátha épp a gyanútlanlanság látóterében nyerik vissza ártatlanságukat a szavak?

S mit is látok, ha nézésre szerződöm?

Közösségi eszméletet alapozni

Illyés Gyula költészettörténeti szerepe az újnépies líranyelv – avantgárd technikákat is ismerő – modernizálásában múlhatatlannak tetszik. A friss poézist célzó újrahangelésnek olyan, a rímek szintjén is érvényesülő gesztusait tette meg (a dialogikus versalkotást kiteljesítő Szabó Lőrincsel együtt), amelyek nélkül Babits kései költészete is más grammatikai arcát mutatná, de az újklasszicizmus

Radnóti-féle változata – mint nemes kontraszt – iránt sem lehetnénk ennyire fogékonyak.

Szellemi hagyatéka jószerével fölmérhetetlen: a *Puszták népe* szociografikus érdemeitől az ikonikus hosszú-félhosszú versek (*Haza, a magasban, A reformáció genfi emlékműve előtt, Bartók, Egy mondat a zsarnokságról* stb.) máig sugárzó ethoszán át az ötágú síp közösségi eszméletet alapozó metaforájáig terjed. A szókincs tanulható rétegei, a tónus fűrges szellemessége, a verstan önmegújító leleményei formanyelvi oldalról adnak leckét, a történelmi tudat baloldaliságot és népiességet összehoronzó hajlama szemléletmódunkra hathat.

Az irodalmi emlékezet számára az sem mellékes tényező, hogy Illyés a szállóigévé röppenő sorok mestere is volt („Hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van...” „Mert növeli, ki elfödi a bajt” stb.). De félreesőbb szöveghelyek is rendre a bizalmas szépség feledhetetlen alakzataival lepnek meg – a *Testvérek* („Három nap néztem volna csak szemed...”) gyermeki szenvedélyétől a *Ditirambus a nőkhöz* aforisztikus antropológiájáig: „...nem a vezényszó: Rohamra! S Imához! / Hanem a megfordított vánkos.”

Hogy miért nincs kultusza, és a kánonok mely résein szivárgott el hatása: lényegi kérdés, és talán meg is válaszolható. Mert kétségtelen: elismertsége (laikus és szakmai szinten egyaránt) nem, sőt egyre kevésbé mérhető József Attila, Weöres, Pilinszky, Nemes Nagy vagy akár Nagy László népszerűségéhez. Próbálok lajstromba szedni a magyarázat lehetséges összetevőit.

Jelek eleven kultúrája

a) Illyés egy mára végképp letűnt paraszti kultúrának volt részint krónikása, részint szószólója; azaz történelmi okokból is mind távolibbnak és idegenebbnek érzékelhetik írásművészetét a felnövekvő olvasói nemzedékek. (Jellemzőmód József Attila költészetéből sem a proletariátus sorsával foglalkozó strófák, hanem a gondolati és a szerelmi vonulat vált máig ható hagyományá – holott kétkezi munkásokat és munka nélküli nincsteleneket ma is láthat, aki nemcsak verset, de társadalmat is olvas.)

¹ ILLYÉS Gyuláné: *A Semmi közelít* (1983. február 13. – 1983. április 15.) = *Holmi*, 1993, 4. sz., 555–583., 575–576., 583.

Sz. Eszteró
Anett
illusztrációja
Illyés Gyula
Ditirambus
a nőkhöz című
verséhez,
2022
© Magyar
Művészet

b) A nemzeti „sorskérdések” esztétikába fordítása, a közösségi ethoszra hagyatkozó líra társadalomképe mai ízlésünk számára kényes vonatkozás, megítélésük különbözőségében kánonok válnak el. Aligha véletlen, hogy például Csoóri Sándor, bár képességei és karizmája alkalmassá tette erre, már nem tölthette be így ezt a szerepet, hiszen maga a szerepforma vált kérdésessé.

c) Az új érzékenység és a posztmodern után, az új és újabb komolyság metamodern és posztthumán távlatában az illyési patriotizmus és/vagy nacionalizmus erkölcsi iránymutatást is vállaló szellemisége a korhatározó esztétikai jelformák számára távolodó értékvilágot testesít meg. Ezt nemzeti-konzervatív szemszögből veszteségként szokás fölfogni. Magam nem osztom ezt a borút; egyszerűen csak nyugtázom, hogy a világ változik, a kánonok és ízlésformák módosulnak, s a globalitás emberiségléptékű horizontján esetleg más – és másképp érvényes – beszédvázlatok szegődnek hosszasan mellénk, mint historikus idők szűkösebb szakaszaiban. Mindig a világ a kortársunk: ezt a jelek eleven kultúrája tudja, s nekünk sem tanácsos elfelednünk. (Amikor egy jó barátom esszéjében nemrég azt olvastam: a *Harry Potter*-filmeknek az *Indul a bakterház* népszerűségét meghaladó sikere tragikus korjelenség, a Bálint-napot Valentin-napnak nevezni nemzeti önképzavar, a halloweent a halottak napja helyére kívánják szuszakolni ünnepkörünkben, a pandémiát szántszándékkal szerkeszthették a világba, mindeközben a környezetvédelem divattá alacsonyodott, végső soron pedig a tolerancia „diktatúrájával” s általában a globalista áramlatokkal a nemzeti kultúráknak harcban kell állniuk – nos, elszomorodtam. Sosem derít föl a logikátlan és szakmaiatlan féligazságok militáns retorikája, a jelen folyamatait értetlenkedve szemlélő szabadsággellenesség, a kultúrpresszimizmusba zárkózó, kollektív frusztráltság. Jó barátom magyarságféltő heve és nyelvi puritanizmusa számomra kevésbé meggyőző. De ettől még jó barátom. Amint Illyés legfényesebb sorainak értékét sem csorbítja, ha más sorait esetleg higgadt, méltányos, tapintatos kritikával illetjük. Nota bene: megérne egy tanulmányt talán annak próbája, hogy kibontható-e a hazafi Illyés portréjából a Párizst megjárt világpolgár arcéle...

d) Irodalomtörténeti korszakváltások zajlottak le Illyés halála óta; más versnyelvek, beszédmodok és világképek mutatkoznak ma érvényesnek, élőnek. Említett, egykori dolgozatom, amely a *Haza, a magasban* elemzésére vállalkozva a vers parafrázisos utóéletét is áttekintette, már akkor sem a legfiatalabb költőnemzedékek munkái közt talált odavágó művet: a leginkább párbeszédképes kortárs költeménynek Kovács András Ferenc *Kövek a magasban* és Vörös István *Honvágy a magasban* című átírata bizonyult. De jellemző az is, hogy bár három, a közelmúltban elhunyt nagy költőnk pályája is Illyés Gyula és József

Attila világképi és verstani vonzásában indult, az első kötetek mintaismétlő ujjgyakorlatait csakhamar frissebb és fortélyosabb versnyelvi magatartásra váltották: Kányádi Sándor gyermeknyelvi és neoavantgárd szélsőértékek felé szétkalandozó, kísérletező művészete az irodalmi játékoság mindenkori komolyságát tanúsítja; Kalász Márton egy Hölderlint és Celant egymásra olvasó, hermetikus klasszicitás jegyében nyitott költészetünkben önálló szonettkorszakot; Bertók László pedig a tárgyias és vallomásos nyelvi-szemléleti elemek bonyolult összjátékából kevert ki kötetről kötetre új és hiteles alaktant. Fontos azonban tisztázunk: a hagyományok nyelvét (így az illyési hatást) nem eltagadva, hanem újrakomponálva s továbbszellemítve tettek szert mindhárman lenyűgözően autonóm saját beszédmódra.

e) Az Illyéssel szembeni idegenkedés avagy tanácstanság természetéhez hozzátartozhat egy ötödik tényező is, amely a költő személyes döntéseit és közéleti státuszát érinti. Magam óvatos volnék ezzel a vizsgálati iránnyal. Két okból. Egyfelől eszme- és művelődéstörténeti szempontból, politikai és politológiai vetületben persze érdekes lehet tanulmányozni, mely szerző miféle biográfiai kacsaringókba kormányozta civil énjét. De ha irodalmat olvasunk, irodalmat, és nem embert olvasunk. A szövegközpontú értelmezői iskolák követőjeként eltanácsolnám magamat (és magunkat) attól, hogy jambusok mérlegelésébe morális megfontolásokat vegyítsek (vegyítsünk). Másfelől se készítem, se jogom, se tudásom, se perspektívám nincs lelkiismereti dimenzióban fölmérni egy négy évtizede halott ember életútját. Voltak hibái? Bizonyosan. Követett el vétket vagy meggondolatlanságot? Alighanem. Hiszen ember volt. De gyarlóságaival legföljebb a magam gyarlóságai elegyedhetnek párbeszédbe – versolvasó-szövegértelmező minőségemben ehhez nincs illetékességem.

Amivel dolgom lehet: egy eltávozott klasszikus velünk élő művei. Amelyek közül a számvetés és gyónás lelkiiségével is érintkező, hátrahagyott versekre szeretnék némi figyelmet irányítani. Részben azért, mert az utolsó esztendőik verstermése ritkásabban tárgya elemzéseknek. Részben pedig, mert úgy gyanítom: ami Illyés költői életművéből a következő években, évtizedekben hathatós társunk lehet, nem föltétlenül a programosan és pátozosan nagyszabású költemények, drámák, regények vagy esszék, inkább a modern egzisztencia törődöttségét modelláló, a sérülékeny létezéshez közel hajló, a verstani esendőségtől sem ódzkodó kisszerkezetek intim nyelvi övezete, a részletekre érzékeny részletek poétikája, tárgyak és természeti létezők míves megbecsülése, a szerelem és az elmúlás közös, kései szólamai – egy úgyszólván metafizika nélküli metafizika líraisága. Márpedig a hagyatékolt művek megrendítő erenye éppen ez a végső kiszolgáltatottság – a már a csöndet is ismerő szavaknak.

Ráadásul olyan műalkotásokról beszélek, amelyek talán akkor is hatni fognak, ha épp nem akad olvasójuk: mert a hangvétel és a hangulat hatástörténeti utóélete, a beszédmódor és a szemlélettípus kánoni továbbélése igen gyakran névtelen áttételeken, föl sem ismert esztétikai szűrőkön keresztül zajlik. (Lehetek például Pilinszky-epigon akkor is, ha egy sorát sem olvastam: elég, ha másoknál jelentkező Pilinszky-hatások az ízlésembe ivódnak...)

A nagy művészet a visszhangjaiban is nagy időket él.

Sebről sebre

A *Semmi közelít* (*Hátrahagyott versek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983) posztumusz anyaga a búcsúvétel szertartásrendjét viszi színre. Sorról sorra, sebről sebre. Valahol Berzsenyi (*A közelítő tél*), Kosztolányi (*Ének a semmiről*) és Tandori (*A Semmi Kéz*) mulandóságot faggató, ismeretlent szólólgató, ürességet artikuláló versfilozófiája között, Arany és Babits veretes számadásainak létösszegző körzetében.

A himnuszok és ódák hangját szelíden megidéző szólamokat a gnómikus-szatirikus beszédmódor intellektuális elevensége ellenpontozza. A közelítő *Semmi* árnyékában a felelősségvállaló erély magányos daccá keseredik, a Kárpát-medencei látókör szobányi közösségre szűkül. Nem szerep vív ki magának figyelmet, hanem ember áll szemben a szikár idővel: „Gyorsulnak napjaim.” (*Postakürt*) – „Vén vagyok, de válaszolni friss” (*Pergamentbe kötve*) – „folytathatom a születésem.” (*Örökös hála*) – „legyen a tekintet merész, / bár semmik semmijébe néz” (*Mit súg a marihuana*) – „ha az ős kódbe merülök” (*Varázsköpeny*).

A test romlékony állapota s a világ porladó szerkezete fölött ugyanaz a kedély borong: e kései versek bölcsessége nem a megengesztelődött derű, hanem az illúziótlan számvetés közérzetéből forrászik. „Sulytalanodunk kimenet / a létből.” (*Hajónapló*) – „Szabad vagyok! – Hova szabad?” (*Phónix*) – „Ha minden nesz – az ólakban is – elhal, / úgy tetszik (>rémlik<), nem a domb mögül, de / a csillagok közül jó ütközetaj.” (*Jégfényű hold alatt*) – „Nincs föltámadás; nincs miből.” (*Koponya, kifőzve*) – „én se kellek már nekem.” (*Hűlt helyemen*)

A költészet és a szerelem ebben a versvilágban – mint Simone Weil szerint a szeretet – nem pusztán vigasz, hanem világosság. Ahogy az unokában továbbfénylő családi örökség is az emberiségre tartozik, mint a remények általában. A dőlt betűvel szedett, cím nélküli, mottószerű nyitánya a rövidülő sorok tipografikus nyomatékával és visszatérést modelláló rímszerkezettel (ABAB BCAC) foglalja kérdésbe a bizakodást, az „árva sor” küldte, talán égi üzenetet:

*Naponta bár egy árva sort
vessek papírra verset –
űzi varázsígeként tőlem a pokolt,
kelt szív-mélyi figyelmet:*

*„Nincs ok kétségbeesned,
nincs még elég”
Ki válaszolt?
Mégis az Ég?*

Későbbi darabokban is vissza-visszatér a művészi szépből nyerhető teljesség elgyötört hite, a kreatori hivatásrend büszke bonyolultsága: „Szívemben annyi nyugalom van, / attól, hogy ennyivel beérem; / annyi értelem, hogy jól van, ahogy van, / hogy élvezet már bennem az alázat: / rejtelmes érdem!” (*A szépség születése*) – „Más lett a táj, de mindjárt, / hogy Van Gogh ittjárt. / Tekintetét rá úgy vetette: / rémületét is rajt feledte!” (*Átalkotott vidékek*) – „angyalnak helyeselsz? / ördöggel feleselsz” (*Az „ihletről”*).

A szerelmi létszövetség mint estéken is elérhető nap-sütés áll e versnyelvi magatartás rendelkezésére: „Együtt vagyunk. S mert minden búcsúzózt int, / mi is egymásnak: ég veled? / Még szorosabbra. Ha lehet. [...] Bár utunkon a végtelenhez / (istenekhez!) nem vezethet / semmi iránytű, se térkép, / csak az az örökké! amit rég / jól vallon-tak, kik halálig szerettek.” (*Mert együtt vagyunk*) – „Azért jó szólni hozzád / mert nincs már külön közölnivalóm. / Akár a napsütésnek.” (*Töredékről töredékre*) – „Nem az álom s a feledés: / te mentettél meg estelente.” (*Bíztattál*)

Természeti motivika szövi át s telíti életdús metaforikával a kötet univerzumát. Nem csoda: a civilizációs kudarcok s az individuális rémületek korszakról korszakra fölkinálkozó gyógyírja a naturális harmónia jelenléte. A kötet legsikerültebb darabjai alighanem éppen azok, amelyekben a versnyelv szót ért a néma környezeti társak energetikájával – például akkor, ha az „őszi dolog” bizonytalan-kedélytelen tényezője a „helyi történelem” folyására is hatással van, s a kócsagok távoztával szükségesnek látszik „valami öröklét” közbejötne:

Őszi végeznivaló

Belefognak a tó hullámai
zúgva megint az őszi dologba.
A hajójárat csak egyszeri ismét.
Kivonultak végleg a kócsagok
a helyi történelemből. Sikoltoz:
próbálkozni kezd valami öröklét
megint a szélben. Ő is hát, dagasztja,
gyúrja szellemünknek a kenyeret, a hullám.

Az enyészet érzéki megtapasztalása az újjászületés rendjére figyelmezteti a lírai ént egy hasonló szerkezetű és hangvételi versben; a hangzás tiszta rímekkel és alliterációkkal megtámogatott szépségét a „hihetsz csodát, Tamás” bibliai tónusa tetőzi be:

Biztató halál

Forgat vasvillánk tavalyi avart.
 Árad a hó alá takart
 halálszag; szinte harsan:
 harsantja az orrba: tavasz van!
 öröklét minden új tavaszban:
 teremtmény, aki ennyi télt,
 ember, állat, ennyit megélt,
 úgy támadhat föl: halhatatlan!

E trágyabűz a fő-tanuskodás:
 hihetsz csodát, Tamás.

Bár tavaszodásra is hajlik egyik-másik verssor, maradandóbb évszakot a kopár hideg komponál a beszélő, e „szív-fagyba zárt ember” (*Fölszáll a köd*) köré. Anyaggá dermedő egzisztenciális telben járunk: „Hült hely az ország, a bolygó. / Mi élt: fagyhideg.” (*Mérvöktábla*) – „A tél sohasem hazug.” (*A közeli és távoli*) – „Évente barbárabb a tél. / Jövötlenebb.” (*Istentelen hideg*)

Férgek halálos létszintjétől madarak mítoszba nyújtózó identitásáig terjeng a burjánzó panoráma: „...a velünk maradt madarak, / az el-nem költözők. [...] Súlyosak, csönddel teliek / – testvériek – / sötétek, mint a némaság- / akklimatizálta szívek.” (*Nem-költözők között*) Itt minden él, bárha minden pusztulástól övezve él; ami pedig kertnek mutatja magát, kényszerűen aprólékos éden alakjában terül a versek pillantása elé: „A csöpp közkert, hova szobából évek / óta kinézek: / fészkek; / a kőerdőkbe tévedt évszakoknak!” (*Évszak-fészkek panel-rengetegben*)

A madár-képzet szimbolikája gazdag lehetőségeket enged. Illyés tapasztalt poétikája pedig biztos érzékkel nyúl ehhez a törékeny eszközhöz. Egy helyütt költői kérdések vezetnek föl – nem is a választ, inkább a ráismerést arra, hogy a tavasz hírelése önmagában szakrális gesztus. Különös erénye a műnek, hogy egyetlen közönséges látványelemből (kitárt szárnyú fecske) kétirányú metaforikát (karmester, Krisztus) bont ki diszsonancia nélkül:

Tavasz

Vezényel-e vezér
 hatalmasabban,
 mint ez az első
 fecske?

Karmesteri mozdulatokkal?
 Krisztus, akit mégsem sikerült
 fára szögezni:
 ő most, szabadon,
 vissza az égi Atyához.

Másutt betűrímmel („-dróton”, „dal”, „dudolnom”; „Kotta”, „költemény”) és figura etymologicával („biztat”, „biztosat”) is ékes, kereszttrimes drámai jambusok tolmácsolják a fecskék üzenetét. A fölirat (*Vátesz*) tömör öniróniáját a „madárjóslat” babonás játékosága fokozza; a szöveg további rétegzettségét pedig az eredményezi, hogy egyrészt nem a madarak dalolnak, hanem a látványszerkezet sejteti „dal és költemény” meglétét bennük – másrészt mindez úgy szolgál ösztönzésül a kreatív emberi jókedvhez („dudolnom”), hogy a dúdolást ugyancsak elnyeli a papír némasága, ekképp nógatva aktív-teremtő részvételre az olvasót:

Vátesz

Sok madárjóslat volt. S van! Az enyém
 a fecskesor a zengő sürgönydróton.
 Kotta fejükben dal és költemény
 biztat jövőnkéről biztosat dudolnom.

Mint az őrhely és az őrszem trópusa, visszatérő motívum a hajó, a hajózás képe, képzelete is. Az életút tágas kalandját sűríti kiskompozícióba előbb az invitáló magasság parabólája, majd a csüggedt hitehagyottság önarcképe. Az első jambikus zihálással vezet a mesebeli (ugyanakkor alkalmasint életévre utaló) hetvenhetes szám megtestesülésén keresztül mind följebb és följebb, az „egyetlen járható út” halálos léttoposzába egyidejűleg vetítve riadalmat és méltóságot:

Semmi baj

Idáig semmi baj. A hegy
 hetvenhetedik terraszáról is
 följebb tekintve; a hetvenhetedik
 kanyar lassító lépcsőjéről; a
 hágónak hetvenhetedik
 pihenőjéről is; az északi
 szélesség hetvenhetedik
 fokáról, bár a fül
 süketre fagyva már s a szem elé
 köti kivégző kendőjét a hófúvás – amíg
 láthatjátok még odalentől
 a jeladásra feldobott kart,
 hogy csak nyugodtan,
 bátran utánunk; idáig
 ez az egyetlen járható út.

36

R

M 71

38

39

J

E

33

35

8

7

K

10

S

1

19

D

H

21

20

28

29

11

12

26

23

5

F

G

17

B

27

27

Sz. Eszteró
Anett
illusztrációja
Illyés Gyula
Őszi végeznivaló
című verséhez,
2022
© Magyar
Művészet

(Párverse ennek a *Meginogva* című ötsoros, amely a ki-tartás ethoszát foglalja példázatos keretbe: „Ha csusszan lábad lépve sárba, / rakd jobban kétfelé / ahogy a nagy A kettős szára – / de homlokod irányba / akkor is fölfelé!”)

A másik útivers a fájdalmas önirónia hangján szólal-tatja meg a „vénhedek” tapasztalatát és a beletörődés önérzetét („Én sem hiszem igazán”):

Úti-napló

A lakásban is fönnhagyom a baszk-sapkát, ezt a valódit (ugyanazt, melyet Toulouse-ban vettem még talán), könyvespolcaim közt is széles lábrakással lépdelek, mint matróz ringó hajó padlatán –
Vagyis itt van, hogy... nagyapám szavával: vénhedek –
De nem riaszt, de újfajta mosolyt – családiast –
kinál agyamnak – új úti adat! – a szám.
Ezt is csak írom. Én se hiszem igazán.

(E műhöz is csatolhatunk rokon sorokat – amelyek a ha-sonló jelenetezést rezignált alkalmi békével lakják be: „De nem megyek le. Mégsem, ennyi / Mississippi után. Nem kelek föl, innen, / padlóhoz srófolt nyugszékemről sem; jölesik / ez az egyhelyben ringatódzás / szép-füstű sziva-rommal is kezemben, / másik kezembe tán a viszkis pohar-at, / a harmadikba pálca-hosszú látszövet: / a negyedikbe a hajósíp zsinórját.” – *Miért kiszállni?*)

Hovatovább sejt szintű emlékezés igézi életre a múltakat – nemcsak történelmi és mítoszi távlatokban („S a kő-táblák lejöttek.” – *Mitológia*), de a személyes mulandóság ellenében is. Az öregkor kietlen állapotrajzát a valahai, ifjabb én szellemi halhatatlansága színezi át: „Mi volt nagy »élmény«? (Kamaszfővel.) Rengeteg / erdőben tisztásra jutni, nem ki – de be! / Szívhattam olyan korty lélegzetet: / Őz-csenddel volt tele!” (*Három csend*) – „A levegőben szimatnyi szabad / szeretet. Estig tart a pillanat.” (*Hajdani húsvét. A harmincas évekből*)

Az egyik legszebb, legkompaktabb vers címéről első pillantásra nem könnyű eldönteni, pátosz vagy ironia hatja-e át. A szöveg szemléleti teljessége felől értelmezve önismereti fájdalomsságot olvashatunk ki belőle, amely az „emberré újultam” napi csodája után – a számozással is leválasztott második szakaszban – az érző lények ösz-szességét vonja egy transzhumán kompassió lelki-szel-lemi hatókörébe.

Keresztény humanitás

1
Valahányszor becsuktam
a bicska-pengét
(puszták neveltje): emberré újultam
hisz gyilkos is lehetnék.

2
Kihajtottuk (mert bicegett)
a kis borjút a vásártérre.
Otthagytuk. Én – hátra se nézve –
egy darab emberségemet.

Emberség? A kötet gondolati elemeiből egy emberen túli és egyének fölötti létminőség ontológiai ígérete sugárzik elő: „Nincs külön, nincs egyén, nincs más, nincs, hogy ki vagy te: mint te, / olyan közösen egy a rend – / már nem is emberi. [...] nem hal meg, aki *amiként* is élt” (*Forgalom a Concorde-téren*).

Talán nem az életmű csúcspontján foglalnak helyet ezek a szövegek – de, meglehetősen, a végső esendőség versnyelvi színrevitele nem is tart számot esztétikai bravúrokra. Mint Csorba Győző vagy Bertók László utolsó alkotásai, az Illyéséi is legalább annyira emberi testamentumok, mint művészi tettek.

Az időskor versbeszéde akkor is megrendítő, ha nem katartikus.

Az utolsó szavak túlélőknek dedikált fajsúlyától min-denetre nem könnyű – talán nem is kell – szabadul-nunk: „Azt rendelem: túlélj / és minden lépésed legyen áldott / s bünt is büntudatlan ítélj –” [*Hogy végzem? nem tudom...*].

A józan és a drága

Győri László írja *A sérelem anatómiája* című versében: „Két költőre hallgattam igazán / fiatalon: Illyésre, József Attilára. / Úgy írni, ahogy ők: a józan és a drága. / Ez ezért, az meg azért a hazám.”

Ennek szellemében kívánok magunknak józanságot – hogy drágává olvashassuk, ami kincs.